

OLTMANS, VAN HEUKELOM, ROETERS VAN LENNEP EN HUN MALACOLOGISCHE EPONIEMEN

door

A.N. van der Bijl & R.G. Moolenbeek

Inleiding

In navolging van Kuiper (1984-1992) ligt het in de bedoeling in een korte reeks een aantal malacologische eponiemen te behandelen. De aandacht zal daarbij uitgaan naar recente en fossiele soorten, die in de 19e eeuw beschreven zijn en die vernoemd zijn naar 19e eeuwse Nederlanders en buitenlanders in Nederlandse dienst. Getracht zal worden om van iedere persoon enige informatie te geven en de reden van vernoeming duidelijk te maken. Ook zal de huidige naamgeving en status van het eponiem vermeld worden.

Abraham Oltmans (1811-1873), Frans van Heukelom (1812-1872) en Herman Christiaan Roeters van Lennep (1820-1879) waren generatiegenoten, geboren en getogen Amsterdammers en afkomstig uit vooraanstaande families. Wat zij verder nog gemeen hadden, was hun interesse in schelpen en hun verbondenheid met het Koninklijk Zoologisch Genootschap "Natura Artis Magistra" (= Artis).

In 1844 verkocht **Abraham Oltmans** voor 800 gulden een schelpenverzameling aan Artis. Deze verzameling was oorspronkelijk in het bezit geweest van zijn tante M.E.A. Oltmans (1763-1838). Enige maanden nadat hij deze collectie aan Artis had verkocht, werd Oltmans honorair conservator van de schelpenverzameling van Artis. In het dagelijks leven was hij commies bij de rentebetaling van de Nationale Schuld (Grootboek) in Amsterdam. Oltmans besteedde veel tijd aan zijn werk voor Artis, hetgeen onder meer het determineren en etiketteren van schelpen inhield. Hiertoe moest hij zich op de hoogte houden van alle ontwikkelingen in de malacologie. Verder was Oltmans verantwoordelijk voor de verwerving van schelpen, zodat hij van te koop aangeboden partijen de waarde voor Artis moest taxeren. Bovendien diende er catalogi te worden bijgehouden, anders was het moeilijk om uit zendingen van buitenlandse handelaren schelpen te kopen, die nog in de collectie ontbraken. Tenslotte was hij verantwoordelijk voor het onderhouden van contacten met andere verzamelaars. Van hen waren Van Heukelom en Roeters van Lennep het meest belangrijk.

Van Heukelom was een vooraanstaande Amsterdamse zakenman. Hij was oprichter en directeur van de Nederlandsch Indische Handelsbank en president van de Amsterdamse Kamer van Koophandel. Na eerst secretaris te zijn geweest in het bestuur van Artis, was hij vanaf 1859 tot aan zijn dood in 1872 vice-president. Van Heukelom overleed kinderloos en liet zijn schelpen- en boekenverzameling na aan Artis.

Roeters van Lennep werd al in 1841 lid van Artis en in 1861 volgde een benoeming tot lid van verdienste. Hij was werkzaam bij de firma Van Lennep & Co. in Amsterdam.

Van Heukelom en Roeters van Lennep hadden ieder een eigen

schelpenverzameling. Vooral Roeters van Lennep was reeds op jeugdige leeftijd met verzamelen begonnen. Regelmatig kwamen zij met Oltmans in Artis bijeen om informatie uit te wisselen, schelpen te ruilen en gezamenlijk aankopen te doen uit zendingen van buitenlandse handelaren. De afdeling Malacologie van het Zoölogisch Museum Amsterdam (ZMA) bezit lijsten, waaruit blijkt, dat hieraan regelmatig forse bedragen werden uitgegeven. Daarnaast bewijzen geannoteerde veilingcatalogi, dat zij ook goede kopers waren bij veilingen van schelpencollecties.

Van Heukelom, Roeters van Lennep en Oltmans (voor Artis) bouwden zo omvangrijke collecties op, die zorgvuldig gecatalogiseerd en geëtiketteerd waren. De kwaliteit van de schelpen werd evenmin uit het oog verloren.

Allen hadden een uitgebreide malacologische bibliotheek ter beschikking, terwijl door abonnementen op buitenlandse malacologische tijdschriften (*Journal de Conchyliologie* en *Zeitschrift für Malakozoologie*) de actualiteit gevolgd kon worden.

Wanneer men echter het belang van een malacoloog zou bepalen aan de hand van gemaakte publicaties, dan zou het er voor Oltmans, Van Heukelom en Roeters van Lennep niet goed uitzien, want gezamenlijk brachten zij het tot slechts vier publicaties (zie literatuur). Het aantal eponiemen is al niet veel groter.

Roeters van Lennep was verantwoordelijk voor het enige eponiem van Oltmans. In 1876 gaf Roeters van Lennep in eigen beheer een Conidae-catalogus uit, waarin de soort *Conus oltmansianus* werd geïntroduceerd ter vervanging van de naam *Conus turritus* Sowerby III, 1870 (non *Cucullus turritus* Röding, 1798). De Duitse malacoloog H.C. Weinkauff had dit geval van homonymie echter een jaar eerder gekonstateerd, zodat de door hem geïntroduceerde naam *Conus gradatulus* Weinkauff, 1875 prioriteit heeft.

G.B. Sowerby II was verantwoordelijk voor het samenstellen van de veilingcatalogus van de collectie Roeters van Lennep. Daarin werd de soort als "*Conus turritus* only one other known" aangeduid (1876: 22, nr. 363).

Naar Van Heukelom werden twee soorten vernoemd. De eerste, *Melania heukelomiana*, werd in 1859 door L.A. Reeve beschreven in zijn seriewerk *Conchologia Iconica* (vol. 12). Uit de catalogus van de collectie Van Heukelom blijkt, dat laatstgenoemde meende, dat deze soort een synoniem was van *Melania amurensis* Gerstfeldt, 1859. Reeve vermeldde geen vindplaats bij zijn beschrijving. De bibliotheek van Van Heukelom bevatte een overdruk van het artikel van Gerstfeldt (1859). Van Heukelom nam voor de catalogus van zijn collectie de vindplaats "Amur" (grensgebied tussen Siberië en China) vermoedelijk uit dit artikel over. In de collectie van het ZMA is de soort als *Brotia cancellata* Benson, 1842 ondergebracht. De door W.H. Benson geïntroduceerde naam *Melania cancellata* was echter al door Th. Say in 1829 gebruikt. Reeve, die dit geval van homonymie in 1859 konstateerde, veranderde Benson's naam in *Melania bensoni*, zodat de huidige geldige naam waarschijnlijk *Brotia bensoni* (Reeve, 1859) moet luiden.

Eveneens aan de hand van een schelp uit de collectie Van Heukelom beschreef A.C. Bernardi in 1860 een nieuwe soort, *Galatea heukelomii*. De huidige naam is *Egeria heukelomii* (Bernardi, 1860). Het type materiaal van bovengenoemde soorten is in het bezit van het Zoölogisch Museum Amsterdam (resp. ZMA Moll. 2.59.001-002 en

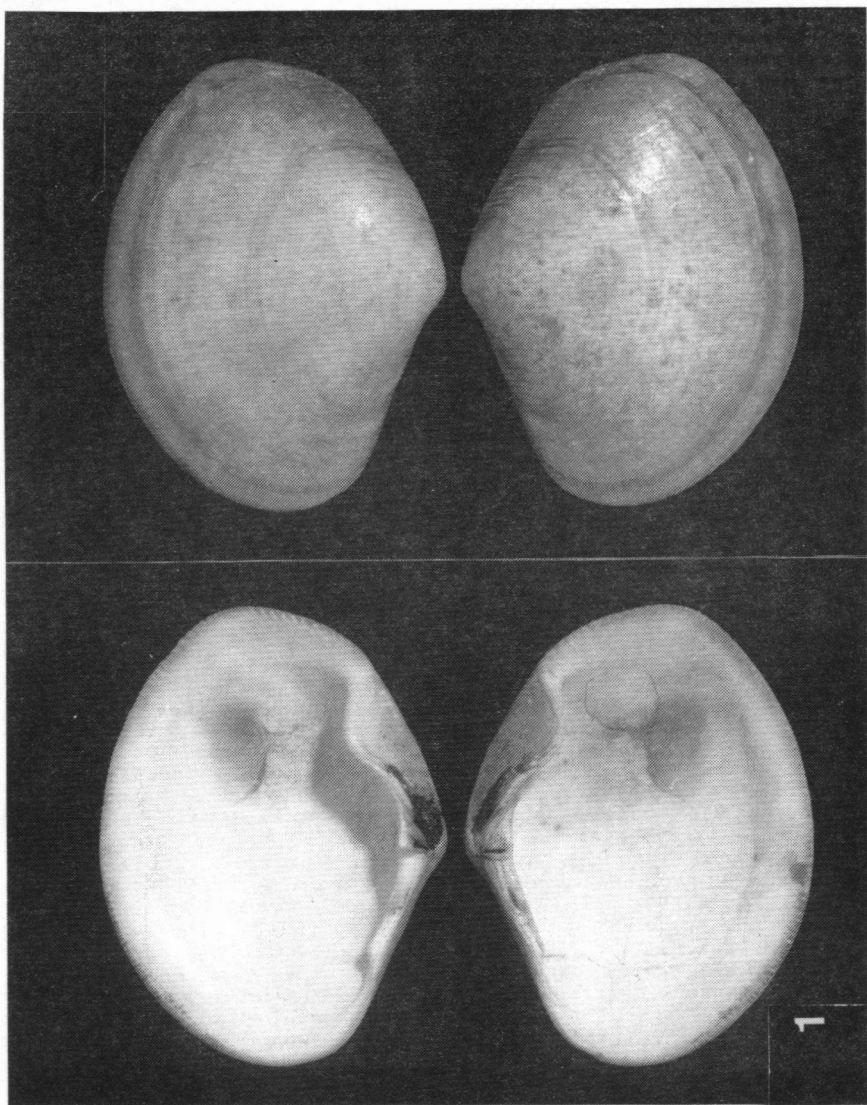
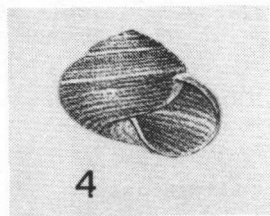
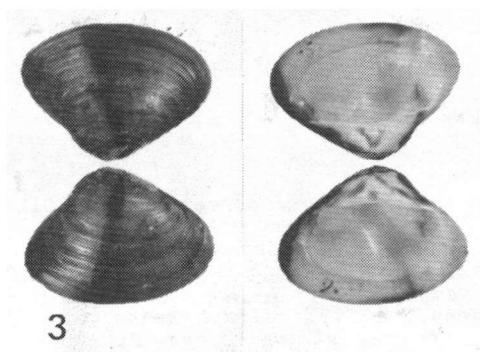
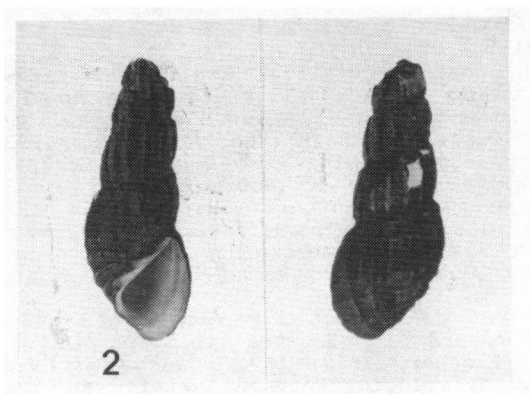

Fig. 1. *Meroe roetersiana* Crosse, 1873, holotype,
ZMA Moll. 2.73.003, breedte 52.2 mm.

- Fig. 2. *Melania heukelomiana* Reeve, 1859, het afgebeelde syntype (ZMA Moll. 2.59.001), vindplaats: Amur, lengte 36.9 mm.
Fig. 3. *Galatea heukelomii* Bernardi, 1860, holotype (ZMA Moll. 2.60.001), vindplaats: Afrika, breedte 48.1 mm.
Fig. 4. *Helix lennepiana* Pfeiffer, 1852, afgebeeld naar Pilsbry (1886: pl. 18, fig. 69).

ZMA Moll. 2.60.001).

In 1852 werd door L. Pfeiffer een aantal nieuwe schelpesoorten beschreven, die waarschijnlijk afkomstig waren uit een gezamenlijke Amsterdamse zending. Een soort uit de collectie van Artis werd *Helix magistra* genoemd (Van der Bijl, 1992). Volgens Abbott (1989: 168) is de huidige naam *Calocochlia (Anixa) magistra*. Een andere soort, uit de collectie Roeters van Lennep, werd *Helix lennepiana* genoemd. In Küster (1854: pl. 158, fig. 31) werd deze soort afgebeeld als *Xesta lennepiana*. In 1886 vermeldde H.A. Pilsbry deze soort als *Nanina lennepiana*. Het is onbekend, of de soort tegenwoordig in een ander geslacht behoort, aangezien deze niet wordt genoemd in Richardson (1980). In 1873 beschreef J.C.H. Crosse een soort uit de collectie Roeters van Lennep en noemde haar *Meroe roetersiana* (= *Sunetta donacina* var. *birmanica*) (Fischer-Piette & Fischer, 1939: 197). Crosse was directeur van het *Journal de Conchyliologie*, waarvan Roeters van Lennep abonnee was. Roeters van Lennep, die tevergeefs had getracht zijn collectie aan de Rotterdamse diergaarde (1875) en aan prins Hendrik (de Zeevaarder) (1876) te verkopen, liet zijn schelpenverzameling nog hetzelfde jaar veilen. Bij deze gelegenheid kwam het type materiaal van *Helix lennepiana* voor f 13 in het bezit van Th. Löbbecke (1821-1901) (nu: Löbbecke-Museum, Düsseldorf) en het type materiaal van *Meroe roetersiana* voor f 14 in het bezit van Artis (nu: ZMA Moll. 2.73.003). De bibliotheek van Roeters van Lennep werd eveneens in 1876 geveild.

Summary

Biographical data are given concerning A. Oltmans, F. van Heukelom and H.C. Roeters van Lennep. The following species are named after them: *Conus oltmansianus* Roeters van Lennep, 1876 (nom.nov. for *Conus turritus* Sowerby III, 1870, non Röding; = *Conus gradatulus* Weinkauff, 1875); *Melania heukelomiana* Reeve, 1859 (= *Brotia bensoni* Reeve, 1859); *Galatea heukelomii* Bernardi, 1860 (= *Egeria heukelomii*); *Helix lennepiana* Pfeiffer, 1852; *Meroe roetersiana* Crosse, 1873 (= *Sunetta donacina* Gmelin var. *birmanica* Philippi). The ZMA owns the type specimens of *Meroe roetersiana*, *Melania heukelomiana* and *Galatea heukelomii*. The type material of *Helix lennepiana* should be in the Löbbecke-Museum (Düsseldorf, Germany).

Met dank aan Dr. H.E. Coomans (ZMA) voor de suggesties betreffende de tekst en L. van der Laan (ZMA) voor het vervaardigen van de foto's.

Literatuur

- ABBOTT, R.T., 1989. *Compendium of landshells*: 1-240. Burlington.
BERNARDI, A.C., 1860. *Monographie des genres Galatea et Fischeria*: 1-47. Paris.
BIJL, B. VAN DER, 1992. *Artis en de slak*. - Dieren, 8: 140-142.
CROSSE, J.C.H., 1873. *Diagnoses molluscorum novorum*. - J. Conchyl. 21: 284-285.

- CROSSE, J.C.H., 1874. Catalogue des espèces du genre *Meroe*, accompagné de la description d'une espèce nouvelle. - J. Conchyl., 22: 89-97.
- FISCHER-PIETTE, E. & P.H. FISCHER, 1939. Révision des espèces vivantes de *Sunetta* du Muséum National d'Histoire Naturelle. - J. Conchyl., 83: 181-213.
- GERSTFELDT, G., 1859. Über Land- und Süßwasser-Mollusken Sibiriens und des Amur-Gebietes. - Mémoires des Savants étrangers 9: 507-548.
- HEUKELOM, F. VAN, 1864. Catalogus der conchylien van F. van Heukelom. 3 vol. & reg. Amsterdam. [handgeschreven]
- HEUKELOM, F. VAN, 1866. Note sur l'identité des *Lucina voorhoevei*, Deshayes, et *L. mirabilis*, Dunker. - J. Conchyl., 14: 39-40.
- KUIPER, J.G.J., 1984. Een halve eeuw Nederlandse Malacologische Vereniging. - C.B. Ned. Malac. Ver., 220: 1554-1601.
- KUIPER, J.G.J., 1986. Het jubileumjaar, een terugblik. - C.B. Ned. Malac. Ver., 228: 123-127.
- KUIPER, J.G.J., 1988. Eponiemen (tweede supplement). - C.B. Ned. Malac. Ver., 243-244: 439.
- KUIPER, J.G.J., 1989. Eponiemen (derde supplement). - C.B. Ned. Malac. Ver., 248: 532.
- KUIPER, J.G.J., 1991. Eponiemen (vierde supplement). - C.B. Ned. Malac. Ver., 258: 798-799.
- KUIPER, J.G.J., 1991. Eponiemen (vijfde supplement). - C.B. Ned. Malac. Ver., 265: 978.
- KÜSTER, H.C., 1854. Conch. Cab., 130: pl. 158, fig. 31.
- MULLER, F., 1876. Catalogue des bibliothèques importantes sur les sciences naturelles et exactes spécialement sur l'ornithologie et la conchyliologie de feu m. J.-W. van Reenen et de m. H.-C. Roeters van Lennep..... La vente se fera 27 et 28 novembre 1876, par Frederik Muller & Co. à Amsterdam. Amsterdam.
- OLTMANS, A., 1869. Catalogue des coquilles de la famille des Coniédés, qui se trouvent au Musée de la Société Zoologique d'Amsterdam. - Bijdr. Dierk., 9: 13-22.
- PFEIFFER, L., 1852. Diagnosen neuer Heliceen. - Zeitschr. Malakozool., 9: 91-95.
- PILSBRY, H.A., 1886. Manual of Conchology, (2) 2: 71. Philadelphia.
- REEVE, L.A., 1859-1861. Monograph of the genus *Melania*. Conchologia Iconica: 12, pl. I-LIX. London.
- RICHARDSON, L., 1980. Helicidae: catalogue of species. - Tryonia, 3: 1-697.
- ROETERS VAN LENNEP, H.C., 1870. Note sur le *Delphinula arion*, Meuschen. - J. Conchyl., 18: 380-381.
- ROETERS VAN LENNEP, H.C., 1876. Catalogue alphabétique des Cones actuellement connus, faisant suite au catalogue de mr. H. Crosse: [1-10]. Twello.
- SOWERBY, G.B. (II), 1876. The celebrated collection of shells formed by mr. H.C. Roeters van Lennep, of Twello, near Deventer, Holland. A catalogue of this valuable and extensive collection of shells,..... which will be sold by auction, by mr. J.N. Everts, at 75, Parkler House, Twello, near Deventer, Holland, on tuesday, 18th of July, 1876, & five following days: 1-78. London.